

İnançsal Ötekileştirme Aracı Olarak Kitap Kapakları

İnan Keser

Dinî gruplar arası farklılıklar ve tarihi uzlaşmazlıklar bilinen bir gerçekliktir ve nadiren de olsa sosyal bilimler tarafından araştırma konusu olarak ele alınmıştır. Farklı dinler arasındaki uzlaşmazlıklar, bu dinlere mensup sosyal bilimciler tarafından sorunsal haline getirilip aşılmaya çalışılırken aynı din içinde yer almasına rağmen kimi inançları nedeniyle birbirinden farklılaşan ve genellikle mezhepler olarak adlandırılan gruplar arasındaki uzlaşmazlıklar ve çatışmalar sıklıkla ihmal edilmiştir. Bu durum genel olarak dinî akımlardan birinin (Sünnilik, Şii'lik vb.) bir ulusal coğrafyada devlet tarafından meşrû görülmesiyle ilişkilidir. Bunun sonucuysa meşrû kabul edilmeyen akımın ötekileştirilmesi olmaktadır. TDK'nın *Türkçe Sözlük*'ünde "öteki" şöyle tanımlanmaktadır: "Sözü edilen ya da benzer iki nesneden önem veya konum bakımından uzakta olan." (TDK 1988: 1740). YKY (Yapı-Kredi Yayınları)'nin sözlüğünde yer alan tanım ise bu tanımla hemen hemen aynıdır: "Sözü edilen ya da benzer iki şeyden önem ya da yer bakımından uzakta olan". YKY sözlüğünün bu tanımından hareket eden Erkarşlan şöyle bir çözümlemede bulunmuştur:

"Tanımdan da anlaşılacağı üzere, bireyin ya da nesnenin önem bakımından uzakta olması onun çok önemsiz olduğunu vurgulamanın diğer bir yoludur ve bu kelimenin kavramsal temele dayandırılmasındaki ana noktayı oluşturur. Görmezden gelmek, hafife almak, önemsememek bireysel tutumları tanımlamak için kullanıldığında sorun yaratmazken, aynı davranış biçimleri bir toplumsal grubu tanımlamak için kullanıldığında önyargının eşlik ettiği bir üstünlük iddiasını içerir." (Erkarşlan, 2002:10).

Bu çözümlemede yer alan "görmezden gelmek, hafife almak, önemsememek, önyargının eşlik ettiği bir üstünlük iddiası" gerçekten devlet tarafından meşrû kabul edilen ve bu sebeple devletin gücünden yararlanan dinî akımların ötekileştirdikleri dinî akımlara karşı takındıkları tutumları, doğru bir biçimde işaret etmektedir; ancak bir yönüyle de eksiktir. İktidar ile ilişki içinde olan ve bu güçten yararlanan dinî akım temsilcileri ötekileştirdikleri dinî akımları yukarıda sayılan tutumlara ek olarak, sürekli olarak "görmekte", "hafife

almamakta” ve bu nedenle “önemsemek”tedirler. Bu, birer tehdit olarak gördükleri öteki dinî akımlar ile ilgili önyargıların sürekli canlı tutulmasını gerektirmektedir. İktidarda olanlar ellerindeki güçten de yararlanarak “halkı sürekli olarak bu sapkın akımlardan korumaktadırlar”. Bu ise tam anlamıyla, ötekinin yeniden üretimidir.

Türkiye Cumhuriyeti de kuruluşunda ve sonraki yıllarında, Osmanlı’dan devraldığı mirasın içeriği ve genç Cumhuriyet’in önüne koyduğu modernleşme projesi nedeniyle, dinî gruplara karşı tarafsız bir tutum içinde olmamıştır.

Bu çalışmada öncelikle Türkiye Cumhuriyeti’nin dinî gruplara karşı tutumu özetlenecek, ardından çalışmanın konusu olan Şiîlik, Bâtınlık ve Sünnilik hakkında kısaca bilgi verilecektir. Çalışmanın asıl kısmını ise inançsal ötekileştirmenin bir aracı olarak kullanılan kitap kapaklarının semiotik (göstergebilim) yöntem kullanılarak çözümlemesi oluşturacaktır. Bu çözümleme için Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bir yan kuruluşu olan Diyanet Vakfı tarafından yayımlanmış olan ve türlerinin tipik örnekleri olarak nitelenebilecek olan iki kitap incelenecektir. Bu kitaplardan birincisi önemli bir Sünnî İslam düşünürü olan İmam Gazali tarafından yazılmış olan *Bâtınlığın İçyüzü*, ikincisi ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Hasan Onat’a ait *Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği* adlı çalışmalarıdır.

Geç Osmanlı’da ve Cumhuriyet Dönemi’nde Devletin Dinî Gruplarla İlişkisi

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti’nde uygulanan çoğulculuğa genel olarak “Millet

Sistemi” adı verilmektedir. Bu sistemde yönetim tarafından kabul edilen her dinî grup bir millet sayılmış ve bu gruplar kendi işlerinde görelî bir serbestlik içinde hareket etmişlerdir. Bu özellikleriyle milletler Osmanlı idarî sisteminin de birer parçası olmuşlardır. Bu sistemde sadece Gayr-ı Müslimler ve Sünnî Müslümanlar yasal anlamda tanınmış ve Sünnî İslam dışı yorumları inanç olarak benimseyen topluluklar yok sayılmıştır. Milletler içinde de Müslümanlara en yüksek statü verilmiştir; ancak Osmanlı’da Müslümanlığın devlet nezdinde makbul karşılanan yorumu Hanefilik olmuştur. Osmanlı yönetiminde örfî sistem ve şerî sistem yukarıdan aşağıya, bütün toplumu kapsayacak statüler biçiminde bir arada bulunmuş ve şerî sistem kendisine Hanefî fikhını temel almıştır (Mahçupyan, 1998: 39-44). Bu yapı Halifelik ve Şeyh-ül İslamlık kurumları tarafından iyice güçlendirilmiştir. Ancak İttihad ve Terakki’nin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, süreç içinde bu yapı modern-laik güçler tarafından, dönüştürülmeye ve halk ve iktidar üzerindeki etkisi azaltılmaya çalışılmıştır.

I. Dünya Savaşı döneminde gerçekleştirilen İttihad ve Terakki kongrelerinde egemen olan politika İslamcılık yerine Türkçülük olmuş ve Osmanlı’ya hâkim olan İslamî kimlik terk edilmeye başlanmıştır. İttihad ve Terakki döneminde din bürokrasisinin yönetim katlarındaki etkinliği modern-laik kesim tarafından her fırsatta kırılarak dinî kesimin tekelinde bulunan teşkilatlar sivil bürokrasiye bağlanmak istenmiştir (Dursun, 1992: 177).

Bu anlamda Osmanlı Dönemi’nin iki özelliği göze çarpmaktadır: Devlet nezdinde Hanefîliğin tek İslam yorumu olarak kabul edilmesi; bunun yanında ise modernleşme çabalarının bir gereği ve aynı zamanda bir

sonucu olarak din bürokrasisinin etkisinin azaltılarak laikliğin bir ilke olarak kabulüne yönelik eğilimlerin güçlenmesi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânının ardından başlayan süreç bir yandan Osmanlı ile bağların koparıldığı eşzamanlı olarak da devralınan mirasın yeniden biçimlendirildiği/dönüştürüldüğü bir süreç olmuştur. 1920 ila 1930 yılları arasında uygulanan inkılaplar da bunun bir göstergesidir.

“...Hilafet 3 Mart 1924 tarihinde TBMM’nde kabul edilen 431 sayılı “Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmaniye’nin Türkiye Cumhuriyeti Memalik-i Hariciyesine çıkarılmasına dair Kanun”la son bulmuş oldu. Aynı tarihte kabul edilmiş olan 429 ve 430 sayılı kanunlar, esas itibarıyla hem Cumhuriyet yönetiminin örgütlenmesi ve yapısı hem de din bürokrasisinin bu yönetim içerisindeki yeri ve konumu açısından son derece önemli temel düzenlemelerdir. 3 Mart 1924 tarihinde TBMM’nde art arda kabul edilen 429, 430 ve 431 sayılı kanunlar çağdaş Türkiye’nin en azından hukuksal düzeyde laikleştirilmesine yönelik olmuşturlar. 429 sayılı kanun Şer’iye ve Evkaf Vekaleti’nin kaldırılmasına ilişkindir. Bu kanunla Şer’iye ve Evkaf Vekaleti kaldırılmış (madde: 2); din işleri, itikat, ibadet hükümleri ve dinî kurumların yönetim ve düzenlemesi şeklinde tanımlanmış (madde: 1) ve bu işleri görmek üzere Başbakanlığa bağlı bir Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur (madde: 1). 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ise bütün eğitim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplamıştır.” (Dursun, 1992: 178).

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucularının laikliğe geçişteki aşamalı icraatlarının nedeni, kuruluş döneminde, dinin Türk toplumu

içindeki baskın rolünü ve dilsel ve etnik farklılıklara rağmen sosyal bütünleşmedeki etkisini kavramış olmalarıdır. Ancak aynı kurucular dinî yapının yeni ulusun önünde bir engel olduğunun da farkına varmışlardır (Helicke, 2001: 38). Bu durumda din politik bir karakter kazanmıştır. 1 Kasım 1922’de saltanatın, 3 Mart 1924’te Halifeliğin ve ardından Şer’iye Vekaleti’nin, medreselerin ve şer’î hukukun kaldırılması; ve sonuçta 1928 yılında İslam’ın devletin resmi dini olmaktan çıkartılması bu manada anlaşılmalıdır. Bu kararlar devlet dini kendisine karşı bir güç olarak değil, bireysel bir vicdan meselesi olarak tanıdığını ve politik zeminden dışladığını resmen ilan etmiştir. Ancak aynı zamanda devlet kendisine bağlı olan Diyanet İşleri Başkanlığı yoluyla din üzerindeki etkinliğini de korumuştur. Bütün bu uygulamalarla gerçekleştirilmek istenen aslında modernleşme projesini başarabilmek ve bununla uyumlu bir İslam için İslam’da bir reformu gerçekleştirebilmek olmuştur (Helicke, 2001: 40).

Ancak Türkiye Cumhuriyeti ulus-devlet olmasının bir gereği olarak dinî kimliğini gerçeklikte devam ettirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Batılı anlamda bir ulus-devlet olmayı amaçlamış ve bu bağlamda devletin dinî öğelerden arındırılması yanında devlet dışı alanı oluşturan kamusal alanda yurttaşları tek tek bireyler olarak kabul etmiştir. Ulus-devlet aşamasında kamusal alanda yer alma tanımlanmış bir yurttaş statüsüne bağlı olarak mümkün olmuştur. Devlet tarafından tanımlanan yurttaşlık statüsü belirli etnik/ulusal değerleri merkeze almasının yanında bir çok yaşam tarzı motifini de bu statünün gerekleri içinde tanımlamıştır. Ulus-devletin yurttaş tanımı ise büyük oranda devraldığı mirasa göre şekillenmiştir.

Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti büyük oranda Müslüman bir nüfusa sahip bir ülke haline gelmiş; Anadolu'da yaşayan Müslüman nüfus Kurtuluş Savaşı'nın ardından %98'lik bir orana ulaşmıştır (Zurcher, 1993: 173). Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti laiklik ilkesi üzerine kurulmuş olmasına rağmen, Müslümanlık yurttaş tanımının bir ögesi olmuştur. Bu süreç aslında evrensel İslam'dan ve Müslüman dünyasından uzaklaşarak Türk tipi bir İslamîyet'in doğuşunu haber vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti İslam'ı yurttaş tanımının bir ögesi olarak kabul etmiş, ancak ona tanımın diğer bir ögesi olan ulustan daha alt konumda yer vermiştir. Cumhuriyet'i kuranlar için millet tanımı hiçbir zaman inançtan bağımsız olmamıştır. Laiklik iddialarına karşın Türklük, ılımlı, medeni, milli/ulusal, Batılı olması için yine devlet tarafından inşa edilen bir Sünnî İslam ile bütün kılınmış, birlikte algılanmış ve bu pozisyon millet için en münasip kimlik olarak tanımlanmıştır. (Küçük, 2002; Ocak, 1999; İnel, 1990; Bora, 1999). Bu birbirine geçişlik ise laiklik ile birlikte düşünüldüğünde iki açıdan sorun yaratmıştır: Bu sorunlardan birincisi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan, ancak Müslüman olmayanların durumuna ilişkin diğer sorun ise yurttaş tanımının bir ögesi olarak Müslüman olmaya yer verilmesinin bizatihi laiklik ilkesi açısından doğurduğu sorunlardır. Bu durumda, yasal anlamda, Müslüman olmayanlar ve İslam'ın farklı akımlarını benimseyenler, yurttaş olarak görülmelerine rağmen gerçeklikte ve kamusal alanda bunların yer alışı her zaman sorun yaratmıştır. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla ortaya konulan politikaların Alevîler için bir yandan olumlu, diğer yandan ise olumsuz sonuçlar doğurduğu bugün Alevîler içinde hala tartışılan bir konudur (bkz. Bozkurt, 2003:

104-114). Daha önce belirtildiği gibi Osmanlı'daki Sünnî mezheplere ve özellikle de Hanefî mezhebine verilen üst statü, Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle birlikte aslında temel bir kırılmaya uğramamıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'nın "millet sistemini" lağvetmiş ve cemaatsel yapının yerine tanımlanmış bir yurttaşlar bütününe geçirmeyi amaçlamış; bu anlamda Türk modernleşmesi çoklu bir cemaatçi yapıyı tekil bir cemaatçi yapıya dönüştürme misyonu üstlenmiş olmasına rağmen (Mağcupyan, 1998: 46) kuruluş aşamasında ve özellikle 1950'li yıllarla beraber Hanefî mezhebinin devletin yurttaş tanımının bir ögesi olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

Hanefîliğin yurttaş tanımının merkezi bir ögesi olarak devlet tarafından kabul edilmesi ve bu dinî akımın devlete bağlı iki teşkilat (İlahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı) tarafından sürekli olarak propagandasının yapılması kimi dinî grupların ötekileştirilmesine sürdürülmesi sonucunu doğurmuştur. Ötekileştirilen bu dinî gruplar ise halk dilinde Alevilik ya da Kızılbaşlık olarak adlandırılan İslam dünyasında ise genel olarak Şîlik terimiyle adlandırılan akım ve ona bağlı Bâtınîlik, Alevîlik, Bektaşîlik, Caferîlik ve Nusayrîlik gibi alt kollar olmuştur.

Şîlik, Sünnîlik, Bâtınîlik

İslam dünyası içinde karşılaşılan en genel ayırmaştırma hiç şüphesiz Sünnîlik ve Şîlik arasında yapılan ayırmadır. Şîlik meşrû yönetici olarak, Ali'yi ve onun soyundan gelen kişileri tanıyan akımdır. Ancak Şîlik bu basit tanımlamadan çok daha ayrıntılı bir inançlar bütününe içermektedir.

Şîliğe göre İmam, Sünnî akımlardaki Halifenin benzeridir, ancak Şîlikte İmam

mutlaka Peygamber ailesinden yani Peygamberin amcasının oğlu Ali ve kızı Fatıma'nın çocukları olan Hasan ve Hüseyin ile bunların torunları olmalıdır. İlk bakışta soya dayalı yönetsel bir ayırım gibi duran bu farklılaşma aynı zamanda inançsal bir ayırımı da barındırmaktadır, çünkü Şiîler İmamın, Sünnîlikteki Halife gibi, bütün İslam coğrafyaları üzerinde dünyevi hâkimiyeti olduğuna, ilk İmam olan Muhammed'in İslam dininin en yüksek ruhani rehberlik yetkisine sahip kişisi ve İslam dininin Bâtınî (görünmeyen, gizli, özsel) yönünü bilen tek kişi olduğuna ve bu bilgiyi sadece Ali'ye ifşa ettiğine inanmaktadırlar. İslam dininin Bâtınî yönüne ilişkin bu bilgi ise Ali'den itibaren çocuklarına ve torunlarına miras kalmıştır. Bu nedenden dolayı Şiîlikte Kuran ve hadisleri tefsir etmeye ve ortaya çıkan sorunlarla ilgili hüküm verme yetkisine sahip tek kişi o dönemde yaşayan İmam yani Peygamber soyundan gelendir. Başka bir anlatımla, Şiîlere göre, Peygamber soyundan ya da onun ailesinin soyundan gelen bu İmamlar onun manevi karizmasının mirasçılarıdır, dolayısıyla, bu kişiler Kuran'da ve Peygamber öğretilerinde beliren Allah lütfunu ve aşkınlığı tarih boyunca yeniden üretebilirler. Şiîliğin İmamlar ile ilgili bir diğer inanç ögesi ise bu İmamların Peygamber soyundan olmaları nedeniyle kutsal oldukları ve bu nedenle mâsum yani günah ve hatadan arınmış olduklarıdır. Bu ise onların kararlarının sorgulanamazlığını zorunlu kılmaktadır (Ateş, 1979: 339-342).

Şiîliğin belki de en önemli inanç özelliği ise Allah-Muhammed-Ali üçlemesidir. Şiîlikte bu üçlü ayrılmaz bir bütün olarak kutsallığın öğeleri olarak görülmektedir (Strothmann, 1979: 502). Ancak Şiîlik de yekpare bir bütün değildir ve kendi içinde farklı nedenlerden dolayı oluşmuş bir çok alt akım barındırmaktadır. Şiîlik kendi içinde

genel olarak “oniki İmamcılar” (İsnâ Aşeriyye) ve “yedi İmamcılar” (Sabiyye) olarak ikiye ayrılmaktadır. Bâtınîlik olarak adlandırılan akım ise yedi İmamcı Şiîliğin bir alt koludur. Bâtınîlik, Şiîlerin altıncı İmamı olan Caferü's-Sadık tarafından ortaya atılmasına rağmen düşünsel kökleri neo-platonizme kadar uzanan, her şeyin bir görünen (zâhir) bir de görünmeyen (bâtın) anlamı olduğu ve asıl önemli anlamın duyuş yoluyla herkes tarafından elde edilebilen bu dünyaya ait görünen anlamın ötesinde olan ve sadece Peygamber soyundan gelenlerin ulaşabileceği görünmeyen anlam olduğu fikrini tavizsiz bir biçimde savunan inanç akımıdır (Schimmel, 2001: 399). Bâtınîlik aynı zamanda Şiîliğin temel inançlarından olan Allah-Muhammed-Ali üçlemesini kendi içinde dönüştürerek Ali'yi Allah'ın kendisi, Muhammed'i ise onun parçası olarak görmüştür. Bu haliyle üçleme terk edilerek Allah ve Muhammed Ali'ye dahil edilmiştir. Düşüncelerindeki bu radikallikler nedeniyle Bâtınîlik, hem ana Şiî akım olan Caferilik hem de Sünnî akımlar tarafından sapkın ve “gulat” (aşırıya kaçan) bir akım olarak görülmüştür.

bahar 2004

Bu açıklamalara ek olarak Şiiliğin karşısında yer alan Sünnîlik ise dinî ve dünyevi bilginin kaynağının, Şiilerden farklı olarak, İmamlar değil Kuran ve Peygamberin söz ve davranışları yani sünneti olduğunu savunan (bu özelliklerinden dolayı bu akıma mensup olanlar kendilerini “ehl-i sünnet” olarak adlandırmaktadırlar) ve hükümlerin bunlara göre verilmesi gerektiği çizgisinde olan akımların genel adıdır. Sünnîlik kendi içinde, kurucularının adlarına istinaden, Hanefî, Malîkî, Hanbelî, Şafi olmak üzere dört mezhebe ve sayısız alt akıma ayrılmış durumdadır.

Bütnîliğin İlyaz ve Emeviler Devri Şi Hareketleri ve Günlük Şiiliği Adlı Kitap Kapaklarının Semiotik Analizi

Bütnîliğin İlyazı (Resim 1)

Kapak resmini betimlersek; resmin zemininde yukarıdan aşağıya doğru mavigriden gittikçe siyahlaşan koyu renk bir zemin vardır. Resmin merkezinde ise gövdesi ve iki yaprağı yeşil olan dikensiz kırmızı bir gül yer almaktadır. Kırmızı gül beyaz bir ışıkla aydınlatılmış gibidir. Ancak bu ışık gövde ve yapraklar üzerinde etkisini göstermemektedir. Resimdeki ikinci öğe ise resmin merkezinde yer alan güle soldan uzanan sivri ve uzun tırnaklı beyaz renkli bir el/pençedir. Bu el/pençe sol taraftan resmin içine girmiş ve sivri tırnakları ile sağa doğru, gülü yakalamak üzere sağa doğru uzanmıştır. Gülün gövdesi resmin solundan başlamış kendisine doğru uzanan el/pençeden kaçma/kurtulma hareketiyle resmin sağına doğru uzanmıştır.

Resim 1'deki Göstergelerin

Anlambirincikleri

Göstergele r	Düzanlamlar	Yananlamlar
	/cansız/ + /bitki/ + /hareketsiz/ + /yumuşak/ + /kokulu/ + /renkli/ + /dikenli/	/güzellik/ + /narinlik/ + /aşk/ + /sevgili/ + /temizlik/ + /değerli olan/ + /sıhhat/ + /uyum/ + /huzur/ + /İslam Peygamberi/
El/Pençe	/cansız/ + / hayvanlara ait bir organ/ + /hareketli/ + /kokusuz/ + /kavrayabilir/ + /vahşi/	/araç/ + /baskı/ + /müdahale/ + /tehdit/ + /esensiz/ + /zararlı/
Tırnak	/cansız/ + /sert/ + /parçalayıcı/ + /hayvanlarda bulunur/	/kavga/ + /kötülük/ + /saldırı/ + /güç/ + /yırtıcılık/ + /vahşilik/ + /zarar verme/ + /yok etme/ + /esensiz/
Beyaz	/bir renk/	/temizlik/ + /belirsizlik/ + /hayalet/ + /safılık/ + /iyilik/ + /ölüm/ + /ceset/ + /saydamlık/
	Gül	/İslam/ + /canlı olma/ + /esensiz/ + /doğa/ + /berber/ + /hayat/
Yeşil	/bir renk/ /esensiz/	/gelişme/ + /doğa/ + /berber/ + /hayat/
Kırmızı	/kokulu/ /bir renk/	/kan/ + /kokuşmuş/ + /canlı olma/ + /coşkunluk/ + /aşk/
	/yumuşak/	/sert/
	/hareketsiz/	/hareketli/
	/narinlik/	/yırtıcılık/
	/huzur/	/tehdit/
	/hayat/	/ölüm/
	/canlı olma/	/ceset/

Resmin merkezinde yer alan güle sivri ve uzun tırnaklara sahip bir el/pençe yönelmiştir; hareket tırnaklarla beraber düşünüldüğünde bunun tehdit amaçlı olduğu söylenebilir. İzleyicide saldırı düşüncesini uyandıran resmin merkezinde yer alan güle yönelenin bir el olması değil, bu elin sivri ve uzun tırnaklı bir el (pençeye benzer bir el) olmasıdır. Eğer el, uzun ve sivri tırnaklara sahip olmasaydı izleyiciye onun gülü tutmak, okşamak ya da dokunmak için uzanmış olduğu hissini de verebilirdi.

Resmin içerdiği gül ögesinin bütün olarak verilmesine karşın, elin düzdeğişmeceli olarak yani elin/pençenin ait olduğu varlıkla beraber değil bir kesit olarak verilmiş olması da oldukça anlamlıdır. Resmin merkezinde yer alan güle yönelmiş

olan bu el/pençe çerçeveye resmin sağ üst bölümünden girmektedir. Bu ise sivri ve uzun tırnaklı bu elin ait olduğu varlığın neye benzediğini resmin izleyicisine bırakmakta ve bu konuda tek ipucu olarak elin sahip olduğu tırnakların biçimi vermektedir. Kısaca belirtirsek resmin merkezinde yer alan güle yönelmiş elin sahibi vahşi, kötü niyetli olan varlığın amacı, elin sivri ve uzun tırnakları aracılığıyla anlaşılabilir. Bu noktada tırnakların anlambirimcikleri olan /kavga/ + /kötülük/ + /saldırı/ + /güç/ + /yırtıcılık/ + /vahşilik/ + /zarar verme/ + /yok etme/ göstergenin seçiliş amacını ortaya koymaktadır.

Elin uzandığı gül ise tırnakların taşıdığı bütün olumsuz anlamlara zıt bir biçimde tamamen olumlu anlamlar taşıyan bir göstergedir. Hatta gül dikensiz bir biçimde resmedilmiş ve bu şekilde gülün tehlike, zarar verme gibi özellikleri yok edilerek elin sahip olduğu anlamlarla daha güçlü bir karşıtlık kurulmuştur. Bu durumda elin ait olduğu varlığın kötülüğü ve yırtıcılığına karşın gül savunmasız, narin ve olumlu bir gösterge olarak sunulmuştur. Dolayısıyla resimde kötünün güçlü, iyinin ise güçsüz olduğu bir izlek olarak verilmek istenmiştir.

Resmin merkezinde yer alan güle yönelmiş olan elin beyaz oluşu daha çok saydamlığa/görünmezliğe (bâtın), hayali olmaya işaret etmektedir. Bu kitabın yazılış amacıyla da örtüşmektedir. Bâtınlığın bâtın/zâhir ayrımı, bu anlatımla izleyiciye verilmeye çalışılmıştır.

Resimde beyaz, sivri ve uzun tırnaklı elin yönelmiş olduğu gösterge olarak gülün seçilmesi bu elin sahip olan varlığın güle ait olan /güzellik/ + /narinlik/ + /aşk/ + /sevgili/ + /temizlik/ + /değerli olan/ + /sıhhat/ + /uyum/ + /huzur/ yananamlarına da karşıt bir amaca sahip olduğuna işaret

etmektedir. Aynı şekilde gül göstergesinin kırmızı ve yeşil renklerden oluşması elin ait olduğu varlığın bu renklere ait; yeşil için /İslam/ + /canlılık/ + /gelişme/ + /doğa/ + /bereket/ , kırmızı içinse /canlılık/ + /hayat/ + /coşkunluk/ yananamlarına karşıt olduğunu göstermektedir. Elin beyaz renk ile gösterilmesinin bu bağlamda başka bir şey ifade ettiği düşünülebilir: Beyazın yananamlarından /saydamlık/, /ceset/ ve /ölü olma/ dır; bu ise gülün canlılığına karşıt bir ölümlüğü oluşturmaktadır.

Resimde beyaz, sivri ve uzun tırnaklı elin yönelmiş olduğu gösterge olarak gülün seçilmesi aynı zamanda İslam düşüncesi ile de ilgilidir. Gül, İslam dünyasında Peygamberi simgelemektedir. Diyanet Vakfı Yayınları, İslam Peygamberi ile ilgili kitaplarında sürekli olarak gül göstergesini kullanmaktadır (Resim 3, 4). Aynı şekilde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca her yıl düzenlenen bir etkinlik olan ve İslam Peygamberinin doğumunu kutlama niteliğinde olan "Kutlu Doğum Haftası"nın simgesi de dünyayı saran bir güldür (Resim 5). Bâtınlığa göre, İslam Peygamberinin ölümü ardından gelen her İmam kutsal olmaları nedeniyle dinî ve dünyevi konularda kendi hükümlerini ortaya koyarlar ve kendilerinden önceki İmam ve Peygamberlerin bu konulardaki hükümlerini kısmen ya da tamamıyla geçersiz kılarlar. Resim 1 bu bağlamda düşünüldüğünde resmin sağ üst kısmından resmin merkezindeki güle yönelmiş olan beyaz, sivri ve uzun tırnaklı el İslam Peygamberini yok etmeyi amaçlayan Bâtınlığı çağrıştırabilir. Bu durumda resim, izleyicisinde bu ele ait bütün anlamların, ki bu anlamların çoğunluğu olumsuzdur, Bâtınlığın özellikleri olduğu düşüncesine oluşturmaya yönelik olarak tasarlanmıştır.

Gülün İslam Peygamberini simgelemesi aynı zamanda bir başka anlama da işaret etmektedir. Hanefiliğin de içinde yer aldığı Sünnî akımlar, Bâtınlığın tersine İslam Peygamberinin söz ve davranışlarına sonuna kadar bağlılığı savunmakta ve bu özellikleriyle Bâtınlığın tam tersi bir biçimde İslam Peygamberinin hükümlerinin sonlandırılmayacağını savunmaktadırlar. Bu nedenle bu akımlar kendilerini “ehl-i sünnet” olarak adlandırmakta ve kendileriyle İslam Peygamberini özdeşleştirmektedirler. Resim 1’deki gül göstergesi İslam Peygamberi kadar Sünnî İslam’ı da simgelemekte ve güle ait özellikler Sünnî İslam için de düşünülmektedir.

Sonuç olarak Resim 1’de el ile gül göstergeleri kullanılarak Bâtınlık ile Sünnilik arasındaki ilişki anlatılmaya çalışılmış, ana tema olarak Bâtınlığın, Sünnî İslam’ın tam tersi bir biçimde kötü özellikler sergileyen ve İslam’a ve onun Peygamberine yönelik sürekli ve yakın bir tehdit oluşturan, yıkıcı amaçlar güden bir akım olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği (Resim 2)

Resim 2’yi betimlersek, resmin merkezinde sarı renkli bir güneş yer almaktadır. Resimdeki diğer gösterge resmin merkezinde bulunan güneşin etrafını kuşatan ve sol taraftan bir kısmı da güneşin ufak bir bölümünü örten kara bir bulut kütesidir. Güneşin arkasındaki zemin ise kırmızı renktedir.

Resim 2’deki Göstergelerin
Anlambirimcileri

Sayfa 11...

Bu resimde de birinci resimdeki gül gibi resmin merkezine hem İslam’ı hem de İslam Peygamberini simgeleyen bir gösterge olan güneş konulmuştur. Ve birinci resimle birlikte düşünüldüğünde Şiiliği simgeleyen gösterge olarak merkezdeki güneş göstergesini kuşatan kara bulutların seçildiği düşünülebilir. Bu anlamda resim 2’deki anlatsal karşıtlık güneş ve kara bulut göstergelerinin anlamları üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda bu iki gösterge arasındaki karşıtlıklar şunlardır:

Sayfa 11!!!

Resim 2’de zeminin kırmızı olması da kitabın ismiyle birlikte düşünüldüğünde oldukça anlamlıdır. Bilindiği gibi gökyüzü gün doğum ve batımında kırmızı renk alır. Ancak burada gün batımından daha çok gün doğumunun vurgulanmaya çalışıldığı açıktır. Çünkü güneş epeyce yüksektedir. Kitabın ismi *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*’dir ve Emeviler Dönemi, İslam tarihinde Dört Halife Dönemi’nin hemen ardından başlayan zaman kesitini anlatmak için kullanılır. Bu dönem İslam’ın dünyaya hâkim olduğu dönemdir ve bu yönüyle Resim 2’nin zeminin kırmızı olması gün doğumunu, dünyanın İslam sayesinde karanlıktan kurtulmasını, karanlığın geri çekilmesini anlattığı ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi Resim 2’de Emeviler ile İslam ve İslam Peygamberini simgeleyen güneş arasında bir özdeşlik kurulmuştur.

Emeviler dönemi, dördüncü Halife olan Ali’nin Muaviye tarafından yenilmesiyle başlamış ve Emeviler hanedanı Sünnî İslam’ı iktidara taşımışlardır. Bu dönemin en büyük politik ve dinî çekişmesi doğal olarak iktidardaki Sünnîler ile Şii’ler arasında olmuştur. Bu nedenle Resim 2’de güneşi ve onun çevresindeki kırmızılığı kuşatan kara bulutların Şiiliği simgelediği söylenebilir.

Ayrıca kitabın ismindeki “Şîî hareketleri” ifadesi de bu yargıyı doğrular niteliktedir; çünkü hareketlilik güneşten çok bulutun bir özelliğidir

Bu şekilde Şîîlik ve Sünnîlik arasındaki ilişki Resim 1’dekine benzer bir biçimde karşıt anlambirimcikler içeren göstergeler kullanılarak anlatılmak istenmiştir. Sünnîlik; /enerji kaynağı/ + /çok büyük/ +/parlak/ + /renkli/ + /esenlikli/ + / biçimi değişmez/ + /hayat kaynağı/ + /gerçek/ + /merkez/ + /öz/ + /kutsallık/ + /karşı koyulamazlık/ + /güç/ + /saygı/ + /büyüklük/ + /güzellik/ + /değerli olan/ + /sıhhat/ + /denge/ + /huzur/ + /temizlik/ + /aydınlık/ + /mutluluk/ anlambirimciklerini içeren bir göstergeyle izleyiciye sunulurken Şîîlik; /biçimi değişir/ + /hareketli/ + /yığın/ + /keder/ + /endişe/ + /kötülük/ + /kötü haber/ + /kötülüğün belirtisi/ + /saldırı/ + /beklenmedik olan/ + /mutsuzluk/ + /istenmeme/ + /zarar verme/ + /yok etme/ + /karanlık/ anlambirimciklerini içeren bir göstergeyle sunulmuştur.

Böylece özelde Emevi Hanedanı’nın genel olarak da Sünnîliğin olumlu ve İslam’ı geliştiren Şîîliğin ise olumsuz ve İslam’a zararlı olduğu tematik olarak vurgulanmıştır. Ayrıca bulut kütesinin bir kısmının güneşi neredeyse tam ortadan ikiye bölecek, zayıf da olsa, bir atılım yapmış olması Şîîliğin, Sünnîliği (ya da Sünnî bakış açısıyla İslam’ı) bölebilecek yakın bir tehdit olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Böylelikle Şîî-Bâtınî akımlardan kaynaklanan “tehdit”in sürekliliğine vurgu yapılmıştır.

Sonu□

Resim 1 ve Resim 2’nin semiotik çözümlenmesinin de gösterdiği gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin örgütsel şeması içinde yer alan kimi teşkilatlar, çeşitli mecraları ve bir

iletiyi aktaran en basit araç olan görsel göstergeleri (Kıran, 2002: 51) kullanarak inançsal ötekileştirme sürecini bilinçli bir şekilde yürütmektedirler. Bu yapılırken az sayıda göstergeden yararlanılmakta ve temel karşıtlıklar oluşturulmaktadır. Bu teknik, “anlatı üretme sürecinde az sayıda gösterge ile sınırsız anlamsal evren yaratılmaya çalışılması” ile tutarlıdır (Rifat, 1992: 12). Ancak göstergeler o kadar kalıplaşmış ve içleri boşaltılmıştır ki çok basit bir anlama ve baştan savma evren oluşturulmuştur. Ayrıca üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da her iki resimde de tasarımcının hem resimsel dilinin hem de desen gücünün zayıf olmasının da anlam evrenini oluşturmada yetersiz kalmasına neden olduğudur.

İnceleme alanımıza dahil ettiğimiz iki kitabın kapak resimlerindeki anlatıların bu biçimde oluşturulması, tarihsel bir sorun olan Şîî-Sünnî farklılaşmasının günümüz Türkiye’sinde iktidara çeşitli tarihsel, politik ve sosyal nedenlerle eklenmiş olan Sünnî İslam’ın öteki olarak gördüğü akımları yok saymadığını, aksine onlara karşı sürekli bir biçimde karalama faaliyeti içinde olduğu, onları yakın ve etkili bir tehdit olarak algıladığını göstermiştir. Bu algılama ile sürekli bir biçimde Şîî-Bâtınî İslam anlayışları Sünnî İslam anlayışı için bir “inşâ edici öteki” olarak konumlandırılmıştır. Bu konumlanış ile var olan Sünnî İslam anlayışı, yine sürekli bir teyakkuz durumunda bulundurulmaya çalışılmış, İslam dışı tehditler (Hıristiyanlık, Musevilik vb.) yanında İslam içi “yok edici amaçlar taşıyan akımlar miti” yaratılmaya çalışılmıştır. Bu ise Şîîler ve Sünnîler arasında var olan olumsuz bakışın devam etmesine neden olmakta ve sorunların giderilebileceği bir zeminin oluşmasını engellemektedir.

Kaynaklar

- Ateş, A (1979) “Bâtınıye Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi* içinde, MEB, İstanbul, c. 11, s. 502-513.
- Bora, T. (1999) *Türk Sağının Üç Hali-Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*, Birikim, İstanbul.
- Bozkurt, F. (2003) “Aleviliğin Yeniden Yapılanma Sürecinde Toplum-Devlet İlişkisi”, T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere (ed.) *Alevi Kimliği* içinde, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, s. 104-114.
- Dursun, D. (1992) *Din Bürokrasisi-Yapısı, Konumu ve Gelişimi*, İşaret, İstanbul.
- Erkarlan, Ö. (2002) “Ötekinin Temsili Açısından Salkım Hanım’ın Taneleri Filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi”, *Kültür ve İletişim*, vol. 5, no. 1, s. 10-38.
- Helicke, J. C. (2001) *Secularization and International Relations Theory: The Case of Turkey*, Yayımlanmamış Master Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- İnsel, A. (1990) *Türkiye’de Toplumun Bunalımı*, Birikim, İstanbul.
- Kıran, Z. (2002) *Dilbilime Giriş*, Seçkin, Ankara.
- Küçük, M. (2002) “Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği”, T. Bora (ed.) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik* içinde, İletişim, İstanbul, s. 901-910.
- Mahcupyan, E. (1998) “Osmanlı’dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset”, *Doğu Batı*, no. 75, s. 21-49.
- Milli Eğitim Bakanlığı (1979) *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB.
- Ocak, Y. (1999) *Türkler, Türkiye ve İslam*, İletişim, İstanbul.
- Rifat, M. (1992) *Göstergebilimin ABC’si*, Simavi, İstanbul.
- Schimmel, A. (2001) *İslamın Mistik Boyutları*, çev. E. Kocabıyık, Kabalıcı, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (1988) *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- Strothmann, R. (1979) “Şia Maddesi”, *İslam Ansiklopedisi* içinde, MEB, İstanbul, c. 2, s. 339-342.
- Zurcher, E. J. (1993) *Turkey: A Modern History*, Tauris, London.